

Osmanlı'dan Günümüze Reîsülkurrâlar

Abdullah Akyüz*

Öz

Kırâat ilmi öğrenimini tamamlamış kimselerin başı anlamındaki reîsülkurrâ, kırâat cemiyetlerini ve kurrâlarla ilgili diğer meseleleri yöneten önemli bir kişidir. Osmanlı döneminde ortaya çıkan reîsülkurrâlık vazifesi günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Osmanlı'da reîsülkurrâ ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ tâbirleri aynı anlamda olup, bazen reîsülkurrâ fi vaktih, reîsü meşâyihî'l-kurrâ fi 'asrih ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ fi devleti'l-'aliyye gibi artlarına bazı eklemeler yapılarak da kullanılmıştır. Bu iki tabir kırâat eserlerinde, kırâatla ilgili verilen yazılı İcâzetlerde ve hatta mezar taşlarında 11/17. asırdan itibaren yer almıştır. Reîsülkurrâlık makamı Osmanlı'da ilk olarak Sultan I. Ahmed Han tarafından vakfedilen bir vazife olarak onun döneminde ortaya çıkmış ve bu göreve ilk olarak Evliya Mehmed Efendi (ö. 1045/1636) getirilmiştir. Reîsülkurrâlar asıl olarak İstanbul'da bulunsa da Bursa ve Edirne'de de o şehirdeki kurrâların başı anlamında reîsülkurrâlık unvanı kullanılmıştır. Bu şehirlerde reîsülkurrâ olmak, kırâat-ı takrib hatmini diğer kurrâlardan önce tamamlamak gibi bazı şartlara bağlanmıştır. Osmanlı'dan günümüze reîsülkurrâlık vazifesini yürüten İstanbul'da kırk iki, Bursa'da yedi ve Edirne'de dört isim tespit edilebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Reîsülkurrâ, Kurrâ, Kırâat,

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kırâat Bilim Dalı, abdullahakyuz3@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0318-1957

Reîsülkurrâ: From the Ottomans to the Present Day

Abstract

Reîsülkurra, which means the head of those who have completed their education in the science of qira'ah, is an important person managing the recitation societies and other issues related to the Qira'ah. The duty of reîsülkurrâ, which emerged in the Ottoman period, continues its existence until today. In the Ottoman Empire, the terms reîsülkurrâ and reîsü meşâyihî'l-kurrâ had the same meaning, and sometimes they were used appending some words to the end of them, such as reîsülkurrâ fi timeh, reîsü meşâyihî'l-kurrâ fi 'asrih and reîsü meşâyihî'l-kurrâ fi state'l-aliyye. These two expressions are used in the works of recitation, in the written permissions given about the recitation and have taken place even in the tombstones since XI/XVIIth century. The position of Reîsülkurrâ first emerged in the Ottoman Empire as a duty dedicated by Sultan Ahmed I and Evliya Mehmed Efendi (d. 1045/1636) was the first who was inducted to this duty. Although reîsülkurras were originally located in Istanbul, the title of reîsülkurrâ was used in Bursa and Edirne meaning as the head of the kurras in that city. Being a reîsülkurra in these cities was stipulated, such as reading the Kırâat-ı Takrîb from the beginning to the end before other qira'ahs.

Keywords: Ottoman Empire, Reîsülkurrâ, Kurrâ, Qırâat

رئيس القراء من عصر العثمانية الى يومنا هذا

المخلص

رئيس القراء الذي يعني الشخص الذي أتم علم التلاوة ، إنه الشخص الهام الذي يقوم بإدارة جمعيات التلاوة والأمور الأخرى المتعلقة بالتلاوة. وظيفة رئيس القراء التي ظهرت في العصر العثماني مستمرة الى يومنا هذا. تعبير رئيس القراء و رئيس مشايخ القراء في العصر العثماني لهما نفس المعنى، كما تم استخدامه مع بعض الإضافات مثل رئيس القراء في وقته، رئيس مشايخ القراء في عصره، ورئيس مشايخ القراء في الدولة العلية. هذان التعبيران ظهرا إعتباراً من العصر XVII/XI في آثار التلاوة ، والأذونات المكتوبة بما يتعاق بالتلاوة وحتى على شواهد القبور. تم إنشاء مقام رئيس القراء لأول مرة في الإمبراطورية العثمانية كوظيفة تم تركيبتها من طرف السلطان أحمد الأول خلال فترة حكمه وتم تعيين أولياء محمد أفندي (المتوفى 1636/1045) لأول مرة لهذه الوظيفة. على الرغم من أن رئيس القراء يكون متواجداً في الأصل في إسطنبول ، فقد تم استخدام عنوان رئيس القراء في بورصة وأدرنة ليعني رئيس القراء في تلك المدينة. لقب رئيس القراء في هذه المدن مرتبط ببعض الشروط ، مثل إكمال ختم قراءة التقريب قبل غيره من القراء. تم تثبيت أربعون إسم في إسطنبول ، سبعة في بورصة وأربعة في أدرنة قاموا بوظيفة رئيس القراء من العصر العثماني الى يومنا هذا.

الكلمات المفتاحية: الدولة العثمانية، الرئيس القراء، القراء، القراء.

Giriş

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Hamd ona mahsustur. Salat ve selam Resûlüllâha ve âl ü ashâbınadır.

Osmanlı'dan günümüze varlığını sürdüren reîsülkurrâlık makamının ve bu makamı üstlenmiş reîsülkurrâların, özellikle kırâat ilmiyle iştigal edenler için önemi tartışmadan vârestedir. Buna rağmen reîsülkurrâları topluca konu edinen müstakil bir çalışma kaleme alınmamıştır. Reîsülkurrâlık makamı hakkında ise tespit edebildiğimiz kadar beş çalışma yapılmıştır.¹ Bu çalışmalar, önemli bilgiler ihtiva etmekle birlikte bazı eksikler barındırmaktadır. Öncelikle reîsülkurrâlık makamının Osmanlı'da ilk ne zaman ortaya çıktığı aydınlatılamamıştır. Ayrıca bu çalışmaların bazısında reîsülkurrâ tabirinin Osmanlı kaynaklarında yer aldığı tarih çok geç dönem olarak gösterilmiştir. Yine bu çalışmalarda Cumhuriyet dönemindeki birkaç isim dışında, reîsülkurrâların kimler olduğu açıklanmamıştır. Bu konudaki bilgi eksikliğinin giderilmesi için bir çalışma yapılması önem arz etmiştir.

Reîsülkurrâlarla ilgili kaynaklar yetersizdir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Osmanlı döneminde reîsülkurrâ pâyesini elde etmiş isimlerin zikredildiği en geniş kaynak, Molla Mehmed Emin Efendi'nin (ö. 1275/1859) *'Umdetü'l-Hullân* isimli eserinin başında yer alan eş-Şeceratü'l-Bedî'atü'l-Behiyye fî Beyâni'l-Mesâliki'l-Erbâ'ati's-Seniyye isimli kurrâ şemasıdır. Bu çalışmada on yedi reîsülkurrânın ismi yer almaktadır.

Eğimli Mehmed Hulusi Efendi (ö. 1336/1918) tarafından kaleme alınan *Esâmî-i Kurrâ Defteri*'nde, reîsülkurrâlık şartlarının zikredilmesi yanında on bir kişinin reîsülkurrâlığı haber verilmektedir.

Cemaletdin Server Revnakoğlu'nun (ö. 1968) *İlmi Kırâat Mensubları* isimli notlarında ise on beş reîsülkurrânın ismi verilmektedir.

Reîsülkurrâlar hakkındaki en geniş kaynaklar, tespit edebildiğimiz kadar bunlardır. Biz bu çalışmada yukarda zikri geçen kaynaklar ve makaleler yanında

¹ Üç çalışma Recep Akakuş, bir çalışma Fatih Çollak ve bir çalışma da Yusuf Alemdar tarafından yapılmıştır.

birçok yazma-matbu eserden ve arşiv belgelerinden de faydalanarak reîsülkurrâ kavramını ve reîsül-kurrâların kimler olduğunu açıklayacağız.

I. Reîsülkurrâ Kavramı

A. Reîsülkurrâ'nın Tanımı ve Kullanım Şekilleri

Reîsülkurrâ (رئيس القراء) terkinindeki “reîs” (رئيس) kelimesi Arapça r.e.s. (رأس) kökünden türemiş olup temel anlamı toplanmak ve yüksekliktir.² Bu anlamdan hareketle reîs, topluluğun başkanına verilen bir isim olmuştur. Çoğulu (رؤساء) ruesâ' gelir.³ Terkipteki “kurrâ” (قراء) ise Arapça k.r.e. (قرأ) kökünden gelen ve Kur'ân okuyan anlamındaki kâri' (قارئ) ismi failinin çoğulu olup,⁴ ıstılahta kırâat imamlarına denmektedir.⁵ Osmanlı'da ise kurrâ, kırâat ilmini okuyup tamamlamış kişiler için kullanılmaktadır.⁶ Buna göre reîsülkurrâ, kırâat ilmini okuyup tamamlamış kimselerin başkanı anlamına gelmektedir.⁷

Osmanlı döneminde bu kavram reîsülkurrâ ve reîsü meşâyihi'l-kurrâ şekillerinde kullanılmış olup ifade ettikleri anlam ve karşılıkları makam aynıdır. Mesela Mehmed Emin Efendi, Salih Efendi (ö. 1205/1790) için bir yerde reîsülkurrâ,⁸ başka bir yerde reîsü meşâyihi'l-kurrâ tabirini kullanmaktadır.⁹ Yine

² Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cem Mekâyisü'l-lüğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1399/1979), 2/471.

³ Ebü Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüğa*, thk. Ahmed Abdül'alim el-Berdûnî (Kahire: Dâru'l-Kavmiyyeti'l-Arabiyye, 1964), 13/63-65; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sâdır, ts.), 6/91-92.

⁴ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim Sâmerrâî (Beirut: Müessesetü'l-'A'le'l-Matbûât, ts.), 5/205; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/129.

⁵ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004), 1/314. Kurrâ kelimesinin farklı anlamları için Bk. Mustafa Öz, “Kurrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/445-446; Abdullah Emin Çimen, *Hafızlık Tarihi ve Türkiye'de Hafızlık Kurumunun İşlevselliği* (İstanbul: Sayfa Dijital Baskı, 2010), 22.

⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: MEB, 1993), 2/324; Fatih Çollak, “Reîsü'l-kurrâlık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları IV: Kırâat İlmî ve Problemleri*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 183.

⁷ Recep Akakuş, “Reîsülkurrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/545; Çollak, “Reîsü'l-kurrâlık”, 183.

⁸ Molla Mehmed Emin Efendi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fî Menâkibi'l-Hâlidîyye* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1314), 120, 129.

⁹ Molla Mehmed Emin Efendi, *İcâze ilâ Mehmed Sa'id* (Tire: Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 1416), 4a, 5a.

Cinzâde Mustafa Efendi'nin talebelerinden biri, hocasından reîsülkurrâ,¹⁰ diğeri ise reîsü meşâyihî'l-kurrâ diye bahsetmektedir.¹¹ Ayrıca Misvâkizâde Mehmed Emin Efendi, kırâat mecmuasında Ahmed es-Sûfi Efendi (ö. 1172/1759) için, bir yerde reîsülkurrâ diğeri ise reîsü meşâyihî'l-kurrâ ifadelerini kullanmaktadır.¹²

Bazen bu kavramların ardına bazı eklemeler yapılmaktadır. Mesela reîsülkurrâ fî vaktih,¹³ reîsü meşâyihî'l-kurrâ fî vaktih,¹⁴ reîsülkurrâ fî 'asrih,¹⁵ reîsü meşâyihî'l-kurrâ fî 'asrih,¹⁶ reîsü meşâyihî'l-kurrâ bi-dâri's-saltanatî'l-'aliyye,¹⁷ reîsü meşâyihî'l-kurrâ fî devletî'l-'aliyye,¹⁸ reîsü meşâyihî'l-kurrâ bi-dâri's-saltanatî'l-ğarra,¹⁹ reîsü'l-kurrâ me'zûnen ve me'mûren bi saltanatî'd-devleti'l-'aliyye,²⁰ reîsü meşâyihî'l-kurrâ fî türbeti Sultan Ahmed Han²¹ gibi ifadeleri görmek mümkündür.

B. Reîsülkurrâ Tabirinin Kaynaklarda Kullanımı

Reîsülkurrâ tabirinin ilk defa Molla Efendi tarafından *Umdetü'l-Hullan*'da babası için kullanıldığı söylenmektedir.²² Yaptığımız araştırmalarda Molla Efendi'den çok önce de reîsülkurrâ tabirinin reîsü meşâyihî'l-kurrâ tabiriyle birlikte kullanıldığı görülmüştür. Bu konudaki bazı örnekler şunlardır:

¹⁰ Hafız Ali, *Vucûh-u Hafız Ali* (Edirne: Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 946), 48b, 57a.

¹¹ İbrahim b. Mustafa Şilî, *İcâze Kırâa* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T7309), 2a.

¹² Misvâkizâde Mehmed Emin Efendi, *Mecmû'atü Kırâât 'ale't-Takrib* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dâru'l-Mesnevî, 35), 15a, 35b.

¹³ Misvâkizâde, *Mecmû'a*, 15a.

¹⁴ Misvâkizâde, *Mecmû'a*, 35b.

¹⁵ Yusufefendizâde Abdullah, *Ecvibetü Mesâil fî Vucûhi'l-Kur'an* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 68), 37b.

¹⁶ Yusufefendizâde, *Ecvibe*, 37b.

¹⁷ Ali el-Mansûrî, *İcâze ilâ Hüseyin b. Murad* (Riyad: Cami'atü Muhammed b. Suûd, 1432), 52a.

¹⁸ Şilî, *İcâze Kırâa*, 2a.

¹⁹ İsmail Hakkı Kastamonî, *İcâze ilâ Mehmed Kâmil* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2870), 4b.

²⁰ Muhammed b. Süfyan Kayravânî, *el-Hâdî fî'l-Kırââtî's-seb'a* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 59), 39b.

²¹ Esircizâde İsmail Efendi, *İcâze ilâ Ali Ahîshavî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 6586), 20a-b.

²² Bk. Akakuş, "Reîsülkurrâ", 34/545.

Feyzullah Efendi tarafından 1219/1804'te kaleme alınan İcâzette, ayrıca kendisine ait bir temellük kaydında ve mezar taşında reîsülkurrâ ifadeleri yer almaktadır.²³

1150/1737'de istinsah ettiği bir eserin ferağ kaydında Çelebi İmam Mehmed Efendi, kendisinin reîsülkurrâ olduğunu ifade etmektedir.²⁴

Yusuf Efendizâde Abdullah Efendi (ö. 1167/1754) *Ecvibetü Mesâil* adlı eserinde Evliya Mehmed Efendi için reîsülkurrâ, dedesi Yusuf Efendi için ise reîsü meşâyihî'l-kurrâ demektedir.²⁵

Ali el-Mansûrî tarafından 1129/1717'de verilen bir İcâzetin başında Mansûrî hakkında reîsü meşâyihî'l-kurrâ tabiri bulunurken²⁶ 1133/1721'de yazılıp 1141/1729'da istinsah edilen diğer bir İcâzette ise reîsülkurrâ ifadesinin yer aldığı görülmektedir.²⁷

Hacibzâde Muhammed Efendi (ö. 1100/1689), 1064/1654'te yazıp 1099/1688'de temize çektiği *Kavâidü'l-Furkân* isimli eserinde Reîsü meşâyihîl-kurrâ Hüseyin Efendi'den Kur'an eğitimi aldığını belirtmektedir.²⁸

Örneklerden anlaşıldığı üzere reîsülkurrâ ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ ifadeleri Molla Efendi'den çok önce kaynaklarda kullanılmıştır. Bu hususta tespit edebildiğimiz en eski tarihler reîsülkurrâ tabiri için 1133/1721, reîsü meşâyihî'l-kurrâ tabiri içinse 1099/1688'dir.

C. Reîsülkurrâ Makamının Osmanlı'da Ortaya Çıkışı ve İlk Reîsülkurrâ

Reîsülkurrâlığın Osmanlı'da ilk defa ortaya çıkışı Sultan I. Ahmed döneminde olmuştur. Nitekim kaynaklarda reîsülkurrâlık görevinin Sultan

²³ Şeyh Feyzullah Efendi, *İcâze ilâ Mustafa Efendi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ögüt, 1162), 264sol; İbnü'l-Cezerî Muhammed, *Gâyetü'n-nihâye* (Manisa, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, 4541), Ia temellük kaydı; Cemaleddin Server Revnakoğlu, *İlm-i Kirâat Mensubları* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Revnakoğlu, 81), poz 37.

²⁴ Kayravânî, *el-Hâdî*, 39b.

²⁵ Yusuf Efendizâde, *Ecvibe*, 37b.

²⁶ Mansûrî, *İcâze ilâ Hüseyin*, 52a.

²⁷ Ali el-Mansûrî, *İcâze ilâ Hasen b. Ahmed* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 24), 97a.

²⁸ Hacibzâde Muhammed Efendi, *Kavâidü'l-Furkân fî Tecvîdî'l-Kur'ân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 408), 34a.

Ahmed Han vakfı olduğu belirtilmiştir.²⁹ Ayrıca Sultan Ahmed vakfından şeyhülkurrâ olan kimsenin reîsülkurrâ olduğu zikredilmiştir. Mesela Şeyh Abdülkâdir Efendi için Sultan Ahmed-i Evvel vakfından şeyhülkurrâlık vazifesi ilk defa kendisine verilerek reîsülkurrâ olduğu belirtilmektedir.³⁰ Yine Evliya Mehmed Efendi için de Sultan Ahmed Dârülkurrâsına tayin edilen ilk şeyhülkurrâ ve reîsülkurrâ ifadeleri kullanılmıştır. Evliya Mehmed Efendi'den sonra onun yerine geçen Yusuf Efendi'den de Sultan Ahmed Dârülkurrâsında şeyhülkurrâ ve reîsülkurrâ diye bahsedilmiştir.³¹ Ayrıca kendi dönemlerinde reîsülkurrâ olan Ali el-Mansûrî ve Yusufendizâde Abdullah Efendi'nin birbiri ardınca Sultan Ahmed Camisi şeyhülkurrâlığına tayin edilmeleri reîsülkurrâlığın Sultan Ahmed Külliyesiyle ilişkisini doğrulamaktadır.³² Ayrıca reîsülkurrâlığın Sultan Ahmed Türbesiyle de ilişkilendirildiği görülmektedir. Mesela birçok kırâat İcâzetinde Hacızâde Mehmed Efendi (ö. 1214/1800'den sonra), “reîsü meşâyihî'l-kurrâ fî türbeti's-Sultan Ahmed Han” diye tavsif olunmaktadır.³³ Yine Esircizâde İsmail Efendi kendisi hakkında “reîsü meşâyihî'l-kurrâ fî türbeti's-Sultan Ahmed Han” ifadesini kullanmıştır.³⁴

Reîsülkurrâlık makamına ilk tayin edilen kişinin kim olduğu da önemlidir. Ayvansarayî, Sultan Ahmed Vakfından şeyhülkurrâlık vazifesinin ilk defa kendisine verilerek reîsülkurrâ olan kişinin Sultan İmamı Abdülkadir Efendi olduğunu söylemektedir.³⁵ Mehmed Süreyya da Abdülkadir Efendi için “İbtida

²⁹ Müstakimzâde, Yusufendizâde Abdullah Efendi'nin görevlerini sayarken “Sultan Ahmed Han-ı Evvel Vakfından ri'yâset-i kurrâsı” ifadelerini kullanmaktadır. Bk. Müstakimzâde Süleyman Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, nşr. İbnülemin Mahmud Kemal (Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928), 281; Müstakimzâde'den naklettiği anlaşılan İsmet Efendi de “Sultan Ahmed Han-ı Evvel Hazretlerinin Evkâf-ı şerifelerinden ri'yâset-i ikrâ hidmet-i mümtâzesi” ifadelerine yer vermektedir. Bk. Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü 's-Şakâik fî Hakki Ehli'l-Hakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 253.

Sultan Ahmed Camii Külliyesi Vakfiesini incelediğimizde cuma günü namazdan önce Kur'an okumak üzere kırâat ilminde mahir bir grup kimsenin tayin edilmesi, içlerinden en bilgili ve kırâat ilmine en fazla vâkıf olan birinin reis olup diğer hâfızların azl ve tayininde onun istişaresi ve imtihanına başvurulması şart koşulmaktadır. *Sultan Ahmed Camii Vakfiesi* (İstanbul: Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi, 2184), 40b-41a. Vakfiyede ifade edilen reisliğin, reîsülkurrâlık görevinden farklı olduğu görülmektedir. Buna göre reîsülkurrâlığın ayrı bir vakfiyede ele alındığı söylenebilir.

³⁰ Hüseyin Ayvansarayî, *Hâdikatü'l-Cevâmi'* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281), 1/268

³¹ Yusuf Efendizâde, *Ecvibe*, 37b.

³² Şeyhî, *Vekayi*, 3/678.

³³ Kirmastizâde Ahmed Efendi, *İcâze ilâ Muhammed Murad Nakşibendî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1869), 4a.

³⁴ Esircizâde, *İcâze ilâ Ali Ahîshavî*, 20a-b, 21b.

³⁵ Ayvansarayî, *Hadika*, 1/268.

şeyhülkurrâlık vazifesi vakf olundukda birinci reîsülkurra oldu.” demektedir.³⁶ Yusufefendizâde Abdullah Efendi ise Evliya Mehmed Efendi için Sultan Ahmed Dârülkurrâsına tayin edilen ilk şeyhülkurrâ ve reîsülkurrâ ifadelerini kullanmıştır.³⁷ Abdülkadir Efendi’nin 1015/1607’de vefat ettiği³⁸ ve 1018/1610’da inşasına başlanan Sultan Ahmed Külliyesinin cami kısmının 1025/1616, dârülkurrânın ise 1029/1620’de tamamlandığı³⁹ göz önünde bulundurulduğunda Yusufefendizâde’nin ifadelerinin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak denebilir ki Osmanlı’da reîsülkurrâlık ilk defa Sultan Ahmed Camii Külliyesi yapıldığında yaklaşık olarak 1029/1620 yılında ortaya çıkmış ve bu göreve ilk tayin edilen de Evliya Mehmed Efendi olmuştur.

D. Reîsülkurrâlık Şartları

Evkâf-ı Hümâyün kayıtlarından nakille *Esâmî-i Kurrâ Defteri*’nde zikredilen reîsülkurrâlık şartlarında İstanbul’da ve taşrada reîsülkurrâ olma şartları ayrılmıştır. Buna göre İstanbul’da reîsülkurrâ olmanın şartları şunlardır:

1. Kırâat-ı takrib vucuhatının hatminin tamamında o asırda mevcut kurrâların tamamından önce olmak.

2. İstanbul’da oturmak.

3. İster İstanbul ister taşrada eğitim almış olsun femi muhsinden müteselsilen bu ilmi almış olmak ve hatmi tasdik edilmiş olmak.⁴⁰

Taşrada reîsülkurrâlık içinse daha önce Osmanlı payitahtı olan Bursa veya Edirne şehirlerinden birinde oturup buradaki kurrâların tamamından kırâat-ı takrib vucuhatının hatminde önce olmak şartı zikredilmektedir. Ayrıca taşralarda bu iki şehir dışında reîsülkurrâlık unvanı olmayıp şeyhülkurrâ unvanının bulunduğu belirtilmektedir.⁴¹

³⁶ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311), 3/346.

³⁷ Yusuf Efendizâde, *Ecvibe*, 37b.

³⁸ Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, 3/346.

³⁹ Aliye Öten, *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 699-702.

⁴⁰ Mehmed Hulusi Eğini, *Esâmî-i Kurrâ Defteri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Mushafı İnceleme Kurulu Arşivi), 2.

⁴¹ Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 2.

Şartlardan da anlaşılacağı üzere İstanbul'da reîsülkurrâ olan kişi, bütün Osmanlı topraklarındaki kurrâların başı olmaktadır. Edirne ve Bursa'daki reîsülkurrâlar ise sadece kendi şehirlerindeki kurrâların başıdır. Bu üç şehir dışında ise reîsülkurrâlık ünvanı kullanılmamaktadır.

II. Reîsülkurrâlar

Reîsülkurrâ denince ilk akla gelen İstanbul'da bu görevi yürüten kimselerdir. Bizde ilk olarak bunları ele alacağız. Daha sonra Edirne ve Bursa'da reîsülkurra olanlardan tespit edebildiklerimizi belirteceğiz.

A. İstanbul Reîsülkurrâları

1. Evliya Mehmed Efendi (ö. 1045/1636)⁴²

Evliya Mehmed Efendi, Osmanlı'da ilk reîsülkurrâdır.⁴³ Reîsülkurrâ olduğunu ifade eden en eski kaynak Yusuf Efendizâde'nin *Ecvibetü Mesâil* adlı eseridir.⁴⁴

⁴² Tam adı Mehmed b. Cafer olup Evliya Efendi diye meşhurdu. 971/1564'te Amasya'da doğdu. İstanbul'da Ahmed el-Mesyerî ve Ali A'rec Efendi'den kırâat ilmini tahsil etti. 1025/1616'da padişah imamı oldu. 1045/1636'da vefat etti. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 1/60; Mustafa b. Hasan İslambulî, *Mürşidü't-Talebe ilâ Ma'rifeti Turuki't-Tayyibe* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, 29), 66b.

⁴³ Seyyid b. Ahmed b. Abdurrahim, *el-Halekâtü'l-Müdiât min Silsileti Esânidi'l-Kırâât* (Riyad: Cem'iyetü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerim, 2002), 1/314.

⁴⁴ Yusuf Efendizâde, *Ecvibe*, 37b; Hasan b. Osman Çerkeşi, *İcâze ilâ İbrahim Edhem* (Erzurum: Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi, 2392), 9a-b; İbrahim Edhem Ahîshavî, *İcâze ilâ Mustafa Niyazi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 254), 5b.

2. Yusuf Efendi (ö. 1062/1652)⁴⁵

Kaynaklarda reîsülkurrâ⁴⁶ ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ⁴⁷ olduğu belirtilen Yusuf Efendi'nin, hocası Evliya Efendi'den sonra zamanının reîsü meşâyihî'l-kurrâsı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸

3. Hüseyin Efendi (ö. 1086/1675)⁴⁹

Hüseyin Efendi'nin 1064/1654 yılında reîsü meşâyihî'l-kurrâ makamında bulunduğu talebesi Hacibzâde tarafından ifade edilmektedir.⁵⁰ Kendisinin Yusuf Efendi'nin ardından bu vazifeyi üslendiği söylenebilir.

4. Şaban Efendi (ö. 1097/1686)⁵¹

Kaynaklarda reîsülkurrâ⁵² ve reîsü'l-hutaba ve'l-kurrâ gibi vasıflarla anılan Şaban Efendi, 1086/1675'te Sultan Ahmed Türbesi şeyhülkurrâlığına getirildiğinde reîsülkurrâ tayin edilmiş olmalıdır.⁵³

⁴⁵ Adı Yusuf b. Abdurrahman'dır. Evliya Mehmed Efendi ve Dersiam Muhammed Efendi'den kırâat ilmini tahsil etti. Nakilbent Mescidi'nde imamlık ve Sultan Ahmed Dârülkurrâsı'nda şeyhülkurrâlık yaptı. 1062/1652'de vefat etti. Yusufefendizâde, *Ecvibe*, 37b; İsmet Efendi, *Tekmile*, 251.

⁴⁶ İsmet Efendi, *Tekmile*, 251.

⁴⁷ Mehmed b. Hasan Âmidî, *İcâze ilâ Ali Âmidî* (Diyarbakır: Diyarbakır Yazma Eser Kütüphanesi, 294), 102a; *İcâze ilâ İbrahim Şihâbî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Üsküdarlı, 64), poz 225; Abbas Âmidî, *İcâze İlâ Ahmed Âmidî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman, 665), 2b; Revnakoğlu, *İlm-i Kırâat Mensubları*, poz 80sol.

⁴⁸ Bk. Yusuf Efendizâde, *Ecvibe*, 37b.

⁴⁹ Adı Hüseyin'dir. Kırâat ilmini Ali Arec Efendi ve Muhammed Bebâî Efendi'den tahsil etti. Süleymaniye Camii'nde imamlık ve Beyazıt Camii'nde hatiplik yaptı. 1086/1675 yılı civarında vefat etmiştir. Hacibzâde, *Kavâid*, 34a; Kasım b. Firrüh eş-Şâtıbî, *Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehâni* (Bursa: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, H. Çelebi, 11), 58a kenar notu.

⁵⁰ Bk. Hacibzâde, *Kavâid*, 4a.

⁵¹ Adı Şaban b. Mustafa'dır. 1016/1607'de İstanbul'da doğdu. Muhammed Bebâî Efendi, Evliya Mehmed Efendi ve Dersiam Mehmed Efendi'den kırâat ilmini tahsil etti. Fatih Camii'nde imamlık, Süleymaniye ve Ayasofya Camilerinde hatiplik ve Sultan Ahmed Türbesi'nde şeyhülkurrâlık yaptı. 1097/1686'da vefat etti. İslambulî, *Mürşid*, 65b-66a.

⁵² Bk. Molla Efendi, *İcâze*, 3a.

⁵³ Bk. İslambulî, *Mürşid*, 66a.

5. Hüseyin Efendi (ö. 1128/1716)⁵⁴

Kaynaklarda reîsülkurrâ olduğu belirtilen⁵⁵ ve Ali el-Mansûrî'den önce Sultan Ahmed Camii şeyhülkurrâlığı'nda bulunan⁵⁶ Hüseyin Efendi'nin, Şaban Efendi'den sonra vefatına kadar reîsülkurrâ vazifesini yürüttüğü söylenebilir.

6. Ali el-Mansûrî (ö. 1134/1721)⁵⁷

Kaynaklarda reîsü meşâyihî'l-kurrâ⁵⁸ ve reîsülkurrâ⁵⁹ olduğu ifade edilen Ali el-Mansûrî'nin 1128/1716 yılında Sultan Ahmed Camii şeyhülkurrâlığı'na getirildiğinde⁶⁰ reîsülkurrâ olduğu ve vefatına kadar bu vazifeyi sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

7. Yusufefendizâde Abdullah Efendi (ö. 1167/1754)⁶¹

Kaynaklarda reîsülkurrâ⁶² ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ⁶³ olduğu ifade edilen Yusufefendizâde, Ali el-Mansûrî'den sonra Sultan Ahmed şeyhülkurrâlığı'na getirilmiş⁶⁴ ve reîsülkurrâ olmuştur. Gerçi İsmet Efendi 1131/1718'de riyaset-i ikrâ hizmetinin uhdesine tevdi edildiğini söylemektedir.⁶⁵ Fakat Ali el-

⁵⁴ Adı Hüseyin'dir. Ayasofya Camii imamı ve şeyhülkurrâ idi. 1128/1716'da vefat etti. Mehmed Süreyya, *Sicil*, 3/704.

⁵⁵ 1139/1726'da kaleme aldığı eserinde Muhammed Şakir Efendi hocaları arasında Reîsülkurrâ Hüseyin Efendi'yi saymaktadır. Muhammed Şakir, *Muhtasar fi'l-Kirâa* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovah 9), 13a.

⁵⁶ Bk. Şeyhî, *Vekâyi*, 3/678.

⁵⁷ Adı Ali b. Süleyman'dır. Kahire yakınlarındaki Mansûre'de doğdu. Sultan el-Mezzâhî, Muhammed el-Bâbilî, Ali eş-Şabramellesî, Yahya el-Mağribî ve Muhammed el-Bakarî'den kırâat ve diğer ilimleri tahsil etti. 1088/1677'de İstanbul'a geldi. Burada dersiam, hâfiz-ı kütüb, muhaddis ve şeyhülkurrâ olarak görev yaptı. 1128/1716'da Sultan Ahmed Camii şeyhülkurrâsı oldu. 1134/1721'de vefat etti. Şeyhî, *Vekâyi*, 3/677-678.

⁵⁸ Bk. Mansûrî, *İcâze ilâ Hüseyin*, 52a.

⁵⁹ Bk. Mansûrî, *İcâze ilâ Hasen*, 97a; Şakir, *Muhtasar*, 13a; Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 9), 1a; Molla Mehmed Emin Efendi, *Şeceratü'l-Bedî'a* (İstanbul: Matbaat-i Alayi'l-İstihkâm, 1270), 7.

⁶⁰ Şeyhî, *Vekâyi*, 3/678.

⁶¹ Adı Abdullah Hilmi b. Mehmed'dir. 1066/1656'da İstanbul'da doğdu. Babasından kırâat ilmini tahsil etti. Hâfiz-ı kütüb, müfessir ve vaiz olarak görev yaptı. 1134/1722'de Sultan Ahmed Camii şeyhülkurrâsı oldu. 1148/1735'te Saray-ı Hümayun hocası oldu. 1167/1754'te vefat etti. İsmet Efendi, *Tekmile*, 253-254.

⁶² Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Mustafa III [AE. SMST. III]*, No. 360, Gömlek No. 28830, 1; Feyzullah Efendi, *İcâze*, poz 263sağ; Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 9.

⁶³ Bk. *Şerhu Dürratü'l-Mudiyeye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 26m), 205b.

⁶⁴ Şeyhî, *Vekâyi*, 3/678.

⁶⁵ Bk. Müstakimzâde, *Tuhfe*, 281; İsmet Efendi, *Tekmile*, 252-253.

Mansûrî'nin 1133/1720'de hala reîsülkurrâ olduğu göz önünde tutulduğunda,⁶⁶ Ali el-Mansûrî'nin ardından bu göreve geldiğini söylemek daha isabetli olacaktır.

8. Çelebi İmam Mehmed Efendi (ö. 1150/1737'den sonra)⁶⁷

Mehmed Efendi, 1150/1737'de istinsah ettiği bir kitabın ferağ kaydında reîsülkurrâ olduğunu belirtse de bu göreve ne zaman geldiğini açıklamamaktadır.⁶⁸ Talebesi Konyalı Mehmed Efendi 1143/1731 tarihli notlarında hocası hakkında reîsülkurrâ ifadelerini kullanmakta⁶⁹ ancak Çelebi İmam, 1146/1733 yılında istinsah ettiği eserde reîsülkurrâlığından bahsetmemektedir.⁷⁰ Sonuç olarak Yusufendizâde henüz hayattayken 1146-1150 (1733-1737) yılları arasında bu görevi üslendiği söylenebilir.

9. Arabzâde Mehmed Emin Efendi (ö. 1171/1758)⁷¹

Mehmed Süreyyâ'nın reîsülkurrâ olduğunu belirttiği⁷² Mehmed Emin Efendi'nin, hocası Çelebi İmam'dan sonra bu göreve gelip vefatına kadar yürüttüğü ifade edilebilir.

⁶⁶ Ali el-Mansûrî bu tarihte verdiği icazette reîsülkurrâ olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bk. Mansûrî, *İcâze ilâ Hasan*, 97a.

⁶⁷ Adı Mehmed b. Mustafa olup Çelebi İmam diye meşhurdu. 1066/1656'da İstanbul'da doğdu. Şaban Efendi ve Muhammed el-Bakarî'den kırâat ilmini tahsil etti. 1088/1677'de Sultan Ahmed Camii imamı ve 1143/1730'da Fatih Camii hatibi oldu. Şeyhülkurrâlık yaptı. 1150/1737'de hayattaydı. İslambulî, *Mürşid*, 64b-65b.

⁶⁸ Bk. Kayravânî, *Hâdî*, 39b.

⁶⁹ Bk. Ebu'l-İz Muhammed Kalânîsi, *Kifâyetü'l-Kübrâ* (Kütahya: Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, 2818), 52b ferağ kaydı.

⁷⁰ Bk. Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *Fethu'l-Mevâhibî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 59), 129b ferağ kaydı.

⁷¹ Adı Mehmed b. Hüseyin olup Arabzâde diye bilinirdi. On dört kırâati Çelebi İmam'dan tahsil etti. Sultan Ahmed Camii imamı ve reîsülkurrâ idi. 1171/1758'de vefat etti. İslambulî, *Mürşid*, 65b; Mehmed Süreyya, *Sicil*, (Osmanlıca), 4/218; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbanî Yayınevi, 2021), 204.

⁷² Mehmed Süreyya, *Sicil*, (Osmanlıca), 4/218. Sicill-i Osmanî'nin latince nüshasında reîsülkurrâlığı belirtilmemiştir. Bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicil*, 2/464.

10. Kastamonulu Sûfî Ahmed Efendi (ö. 1172/1759)⁷³

Kaynaklarda reîsülkurrâ⁷⁴ ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ⁷⁵ olduğu ifade edilen Ahmed Sûfî Efendi'nin bu görevi ne zaman üslendiğine dair bir bilgi olmasa da vefat tarihi göz önünde bulundurulduğunda Arabzâde'den sonra reîsülkurrâ olduğu söylenebilir.

11. Cînzâde Mustafa Efendi (ö. 1192/1778'den önce)⁷⁶

Reîsülkurrâ⁷⁷ ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ⁷⁸ olduğu kaynaklarda yer alan Cînzâde Mustafa Efendi'nin Ahmed Efendi'den sonra bu göreve geldiği tahmin edilmektedir.

12. Salih Efendi (ö. 1205/1790)⁷⁹

Kaynaklarda reîsülkurrâ⁸⁰ ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ⁸¹ olarak anılan Salih Efendi'nin 1192/1778'de reîsü meşâyihî'l-kurrâ bulunduğu dair kayıt mevcuttur.⁸² Bu tarihten vefatına kadar bu görevi yürüttüğü anlaşılmaktadır.

⁷³ Adı Ahmed olup Sûfî diye meşhurdu. Kastamonu'da dünyaya geldi. Çelebi İmam'dan kırâat ilmini tahsil etti. 1172/1759'da vefat etti. Bk. Muhammed Arif Hıfzî, *el-Mecma' fi'l-Kirâati'l-Erba'* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt, 175), 3b; Molla Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân fi İdâhi Zübdeti'l-İrfân* (İstanbul: Karahisarizâde Esad Matbaası, 1287), 117.

⁷⁴ Bk. Misvâkizâde, *Mecmû'a*, 15a; *Vucûh* (Edirne: Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 216), 11a; *Vucûh*, (Edirne, Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 379), 5b; Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 25; Molla Efendi, *Şecere*, 7; Seyyid Ahmed, *Halekât*, 1/250.

⁷⁵ Bk. Misvâkizâde, *Mecmû'a*, 35b.

⁷⁶ Adı Mustafa olup Cînzâde diye meşhurdu. Çelebi İmam'dan kırâat ilmini tahsil etti. Saray hocası ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ oldu. 1172-1192 yılları arasında vefat ettiği söylenebilir. Şilî, *İcâze Kıraa*, 2a.

⁷⁷ Hafız Ali, *Vucûh*, 48b, 57a; Molla Efendi, *Şecere*, 7.

⁷⁸ Bk. Şilî, *İcâze Kıraa*, 2a;

⁷⁹ Adı Salih b. Ali'dir. Kırâat ilmini Yusufefendizâde Abdullah Efendi'den tahsil etti. Yakub Ağa Camii'nde imam, Fatih Camii'nde şeyhülkurrâ idi. 19 Rebbiülevvel 1205'te (26 Kasım 1790) vefat etti. Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Selim III [AE.SSLM.III]*, No. 428, Gömlek No. 24481, 1; Abdullah Eyyübî, *Risale fi Kirâati's-Seb'a ve'l-'Aşera ve't-Takrib*, (İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 67), 164b; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 38sol üst.

⁸⁰ Molla Efendi, *Şecere*, 7; *Asâr*, 120; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 38sol üst; Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, 16), 1a.

⁸¹ BOA, *AE.SSLM.III*, No. 428, Gömlek No. 24481,1; Çerkeşi, *İcâze*, 10a-b; Molla Mehmed Emin Efendi, *Zehru'l-Erib fi İdâhi'l-Cem'i bi't-Takrib*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11), 4b; Ahîshavî, *İcâze*, 4b.

⁸² Bk. *Şerhu Dürra*, 205b.

13. Ahıskalı Osman Efendi (ö. 1205/1778)⁸³

Bir kaynakta reîsülkurrâ olarak zikredilen Osman Efendi'nin Salih Efendi'den sonra vefatına kadar üç ay kadar bu görevi üslendiği söylenebilir.⁸⁴

14. Hacızâde Mehmed Efendi (ö. 1214/1800'den sonra)⁸⁵

Kaynaklarda reîsülkurrâ⁸⁶ ve Sultan Ahmed Han Türbesi'nde reîsü meşâyihî'l-kurrâ⁸⁷ olarak anılan Mehmed Efendi'nin ne zaman bu göreve başladığı tarafımızca bilinmese de talebesi Ahmed Rüşdi Efendi, 1209/1795'de tamamladığı **Mürşidü't-Talebe** isimli eserinin başında hocasından reîsü meşâyihî'l-kurrâ diye bahsetmektedir.⁸⁸ Mehmed Efendi de 1214/1800'de oğluna verdiği *İcâzette* reîsü meşâyihî'l-kurrâ olduğunu belirtmektedir.⁸⁹ Kendisinin Osman Efendi'nin ardından vefatına kadar bu vazifeyi yürüttüğü anlaşılmaktadır.

⁸³ Adı Osman olup Ahıskalıdır. Kırâat ilmini Çelebi İmam ve Ahmed es-Sûfi'den tahsil etti. Şehzâde Camii imamı ve şeyhülkurrâ idi. Cemaziyelahir 1205'te (Şubat 1791) vefat etti. Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C. MFJ]*, No. 44, Gömlek No. 2156, 1; Âkifzâde Abdurrahim, *Kitâbü'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'*, çev. Hikmet Özdemir (İstanbul: Türkiye İlmî İctimâî Hizmetler Vakfı Yayınları, 1998), 341.

⁸⁴ Molla Efendi, *Şecere*, 7.

⁸⁵ Adı Mehmed olup Hacızâde diye meşhurdu. Dülgerzâde İmamı Mahmud Efendi'den kırâat ilmini tahsil etti. Esad Efendi Mektebi'nde muallim ve Sultan Ahmed Türbesi'nde reîsü meşâyihî'l-kurrâ oldu. 1214-1219 (1800-1804) yılları arasında vefat etti. Bk. Hacızâde Mehmed Efendi, *İcâze ilâ Abdullah*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1868), 7a.

⁸⁶ Bk. Molla Efendi, *Şecere*, 7; Hasan Sabri İslambulî, *İcâze ilâ Ömer Kastamonî*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali İhsan Yurt, 600), 2b.

⁸⁷ Kirmastizâde, *İcâze*, 4a; Ömer b. Ömer İslambulî, *İcâze ilâ Mahmud Kastamonî* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 3766), 4b; Yemişçizâde İsmail Efendi, *İcâze ilâ Muhammed* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ömer Fazıl Aköz, 29), 3b-4a; Esircizâde İsmail Efendi, *İcâze ilâ Mehmed Nusret* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Nusret Giresun, 4), 5a; Kastamonî, *İcâze*, 5b; Süleyman Sürûrî İslambulî, *İcâze ilâ Cafer Sıdkî*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihânesi, 129), 5a; Ahmed Hamdi İslambulî, *İcâze ilâ Ali Sadüddin* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Üsküdarlı, 41), 4b.

⁸⁸ Eserin müellif nüshasında şeyhu meşâyihî'l-kurrâ yazılmışken sonra şeyh kelimesi çizilerek üzerine reîs yazılmıştır. Bundan anlaşılan Ahmed Rüşdi Efendi eseri yazmaya başladığında hocası henüz reîsülkurrâ değildi. Bk. Ahmed Rüşdi Efendi, *Mürşidü't-Talebe* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 71), 1b.

⁸⁹ Hacızâde, *İcâze*, 7a.

15. Feyzullah Şeker Efendi (ö. 1229/1814)⁹⁰

Reîsülkurrâ⁹¹ ve “reîsü meşâyihi'l-kurrâ⁹² olduğu belirtilen Feyzullah Efendi, 1219/1804'te verdiği İcâzette kendisinden reîsülkurrâ diye bahsetmektedir.⁹³ Dolayısıyla bu yıldan vefatına kadar bu vazifeyi üslenmiştir.

16. Vidinli Hasan Efendi (ö. 1238/1822)⁹⁴

Kaynaklarda reîsü meşâyihi'l-kurra⁹⁵ ve reîsülkurrâ⁹⁶ diye zikredilen Hasan Efendi, Feyzullah Şeker Efendi'den sonra bu göreve gelerek ölümüne kadar sürdürmüştür.⁹⁷

⁹⁰ Adı Feyzullah Şükrî b. Mustafa olup Şeker Efendi diye meşhurdu. Kırâat ilmini Sultaniye İmamı Mehmed Efendi, Müezzinzâde Mehmed Efendi, Diyarbakırlı Osman Efendi ve Taşçızâde Ali Efendi'den tahsil etti. Ayasofya vaizi ve reîsülkurrâ oldu. 1229/1814'te vefat etti. Bk. Feyzullah Efendi, *İcâze*, poz 262a-b; Mehmed Süreyya, *Sicil*, 1/536; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin: Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 1/824.

⁹¹ Bk. İbnü'l-Cezerî, *Gâye*, (Manisa Nüshası) Ia temellük kaydı; Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf [C. EV]*, No. 220, Gömlek No. 10963, 1; Molla Efendi, *Şecere*, 7; İbrahim Aksarâyî, *İcâze ilâ Mustafa Şakir Berğamavî* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 163), 2a; Mehmed Süreyya, *Sicil*, 2/536; Revnakoglu, *Kırâat Mensubları*, poz 37.

⁹² Bk. Çerkeşi, *İcâze*, 9a-b; Ahışhavî, *İcâze*, 4a.

⁹³ Feyzullah Efendi, *İcâze*, poz 264sol.

⁹⁴ Adı Hasan b. Ali olup Vidinlidir. Kırâat ilmini Ahmed Süfi Efendi, Fetiççi Efendi, İmam Ali Efendi, Halil Efendi, Mahmud Efendi ve Kettânîzâde Mehmed Efendi'den tahsil etti. 1238/1822'de vefat etti. Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf [C. EV]*, No. 370, Gömlek No. 18784, 1; Hasan Fehmi Üsküdarî, *İcâze ilâ Ali Üsküdarî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Üsküdarlı, 53), 6a-7b.

⁹⁵ Bk. Hüseyin Sabri b. İbrahim, *İcâze ilâ Mehmed Halid* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali İhsan Yurt, 594), 5b; Fehmi Üsküdarî, *İcâze*, 6b-7a; Hıfzî Ahmed Efendi, *İcâze ilâ İbrahim Hakkı Çankırivî* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2742), 5a; Mehmed Esad İstanbulî, *İcâze ilâ Mehmed Feyzullah* (İstanbul: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, K989), 7b; Ahmed Niyazi İslambulî, *İcâze ilâ Müezzinzâde* (Konya: Konya Bölge Yazma Eser Kütüphanesi, 8237), 5b.

⁹⁶ Molla Efendi, *Şecere*, 7.

⁹⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf [C. EV.]*, No. 176, Gömlek No. 8792, 1.

17. Çamaşırcızâde Ahmed Efendi (ö. 1243/1827)⁹⁸

Vidinli Hasan Efendi'den sonra reîsülkurrâ olan Ahmed Efendi, vefatına kadar vazifesine devam ettirmiştir.⁹⁹

18. Abdullah Eyyübî Efendi (ö. 1252/1836)¹⁰⁰

Kendisi hakkında reîsülkurrâ¹⁰¹ veya reîsü meşâyihî'l-kurrâ¹⁰² ifadelerinin kullanıldığı Abdullah Efendi'nin, Çamaşırcızâde Ahmed Efendi'den sonra ölümüne kadar bu görevi yürüttüğü söylenebilir.

19. Bolulu Kara Hafız Ömer Efendi (ö. 1260/1844)¹⁰³

Kaynaklarda reîsülkurrâ¹⁰⁴ veya reîsü meşâyihî'l-kurrâ¹⁰⁵ olarak yer alan Ömer Efendi'nin, Abdullah Efendi'nin ardından vefatına kadar bu vazifeyi sürdürdüğü ifade edilebilir.

⁹⁸ Adı Ahmed b. Hüseyin olup Çamaşırcızâde diye meşhurdu. Kırâat ilmini Salih Efendi'den tahsil etti. 1243/1827'de vefat etti. Molla Efendi, *Şecere*, 7; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 38sağ alt.

⁹⁹ Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C. MF.]*, No. 67, Gömlek No. 3321, 1; Molla Efendi, *Şecere*, 7; Hamid Paluvî, *Zübdetü'l-Irfân* (Doha: Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye, 746), 108a; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 38sağ alt.

¹⁰⁰ Adı Abdullah b. Mehmed Salih'dir. 1176/1763'te İstanbul'da doğdu. Kırâat ilmini Na'lizâde İbrahim Efendi ve Salih Efendi'den tahsil etti. 1203/1788'de Eyüp Camii başımamı oldu. 1246/1830'da Sultan Ahmed Camii vaizliğine ve 1247/1831'de Saray-ı Mualla şeyhülkurrâlığına tayin edildi. 1252/1836'da vefat etti. Molla Efendi, *Âsâr*, 120-122.

¹⁰¹ Molla Efendi, *Umde*, 113; Mehmed Süreyya, *Sicil*, 1/64; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1/379; Bağdatlı, *Hediyye*, 1/489.

¹⁰² Molla Efendi, *Zehr*, 3b; *İcâze*, 4a-b; Hıfzî Ahmed, *İcâze*, 7a.

¹⁰³ Adı Ömer b. Halil olup Kara Hafız diye meşhurdu. Boluludur. Kırâat ilmini Hasan Fehmi Efendi ve Vidinli Hasan Efendi'den tahsil etti. Ayasofya Camii'nde elli sene boyunca kırâat ilmini öğretti. 1260/1844'te vefat etti. Bk. Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 26; Ahmed Niyazi, *İcâze*, 5b.

¹⁰⁴ Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 26.

¹⁰⁵ Hıfzî Ahmed, *İcâze*, 4a, 5a; Hüseyin Sabri, *İcâze*, 5b; Mustafa Şakir Bergamavî, *İcâze ilâ Ahmed Sâib* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 3601), 4a; Esad İstanbulî, *İcâze*, 7a; Ahmed Niyazi, *İcâze*, 5b; Fehmi Üsküdarî, *İcâze*, 6a.

20. Mevlevihanekapılı Mehmed Efendi (ö. 1263/1847)¹⁰⁶

Reîsülkurrâ olduğu kaynaklarda belirtilen¹⁰⁷ Mehmed Efendi'nin Ömer Efendi'den sonra, vefatına kadar reîsülkurrâ olduğu anlaşılmaktadır.

21. Turşucuzâde Ahmed Hıfzî Efendi (ö. 1265/1849)¹⁰⁸

Kaynaklarda reîsülkurrâ¹⁰⁹ ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ¹¹⁰ diye zikredilen Ahmed Efendi'nin, 1263-1265 yılları arasında bu vazifeyi yürüttüğü söylenebilir.

22. Çerkeşli Hasan Efendi (ö. 1271/1854'ten önce)¹¹¹

Bir arşiv belgesinde kendisinden reîsülkurrâ diye bahsedilen Hasan Efendi'nin,¹¹² hoca talebe ilişkisi göz önüne alındığında Turşucuzâde'den sonra bu göreve geldiği söylenebilir. Medine'ye göç eden Hasan Efendi'nin 1266/1850'de Medine'de bulunduğu¹¹³ bakılarak kendisinin bu görevi çok kısa süre yaptığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁶ Adı Mehmed olup Mevlevihânekapulu diye meşhurdu. Kırâat ilmini Feyzullah Şeker Efendi'den tahsil etti. Behruz Ağa Mektebi muallimiydi. 1263/1847'de vefat etti. Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C. MF]*, No. 113, Gömlek No. 5611, 1; Aksarâyî, *İcâze*, 2a; Molla Efendi, *Şecere*, 7.

¹⁰⁷ Aksarâyî, *İcâze*, 2a; Molla Efendi, *Şecere*, 7.

¹⁰⁸ Adı Ahmed b. İbrahim olup Turşucuzâde diye meşhurdu. Kastamonu'da doğdu. Ahmed Rüşdî Efendi ve Mehmed Coşkun Efendi'den kırâat ilmini tahsil etti. Sultan Selim Camii birinci imamıydı. 1265/1849'da vefat etti. Bk. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, s. 76; Sürürî, *İcâze*, 5a-b.

¹⁰⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf [C. EV]*, No. 22, Gömlek No. 1058, 1; Turşucuzâde Ahmed Efendi, *Şeyhülkurrâ Tevcihi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 585), 188a; Molla Efendi, *Şecere*, 7; Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 76.

¹¹⁰ Abdülğafür Kavarnavî, *İcâze ilâ Mehmed Hilmi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nurosmaniye, 5099), 3b; Sürürî, *İcâze*, 4b-5a; Ahmed Hamdi, *İcâze*, 4b; Yemişçizâde, *İcâze*, 3b; Kastamonî, *İcâze*, 5a.

¹¹¹ Adı Hasan b. Osman'dır. Çerkeşlidir. Kırâat ilmini Feyzullah Şeker Efendi ve Abdullah Eyyûbî Efendi'den tahsil etti. Sultan Ahmed Camii birinci imamıyken Medine'ye göç etti. 1271/1854'ten önce vefat etti. Çerkeşî, *İcâze*, 7b-12a; Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı [A.MKT.DV.]*, No. 77, Gömlek No. 30; Ahîshavî, *İcâze*, 3b-4a, 6b.

¹¹² BOA, *A.MKT.DV.*, No. 77, Gömlek No. 30.

¹¹³ Çerkeşî, *İcâze*, 7b-12a.

23. Molla Mehmed Emin Efendi (ö. 1275/1858)¹¹⁴

Kaynaklarda reîsülkurrâ olduğu belirtilen¹¹⁵ Mehmed Efendi'nin Çerkeşli Hasan Efendi'den sonra vefatına kadar bu görevi yürüttüğü tahmin edilmektedir.

24. Feyzullah Efendi (ö. 1284/1867)¹¹⁶

Kaynaklarda ve mezar taşında reîsülkurrâ olduğu zikredilen Feyzullah Efendi'nin¹¹⁷ Mehmed Emin Efendi'den sonra vefatına kadar bu görevde bulunduğu anlaşılmaktadır.

25. Mehmed Galib Efendi (ö. 1286/1869)¹¹⁸

Birçok ilmî İcâzette reîsülkurrâ olduğu ifade edilen Mehmed Galib Efendi'nin Feyzullah Efendi'nin ardından bu görevi üslendiği söylenebilir.¹¹⁹

26. Kavukçuzâde Süleyman Efendi (ö. 1290/1873)¹²⁰

Esâmî-i Kurrâ Defteri'nde reîsülkurrâ olduğu belirtilen Süleyman Efendi'nin bu görevi M. Galib Efendi'nin ardından vefatına kadar yürüttüğü tahmin edilmektedir.¹²¹

¹¹⁴ Adı Mehmed Emin b. Abdullah'dır. Künyesi Ebu'l-Âkif olup Abdullah Efendizâde diye meşhurdu. 1210/1796'da doğdu. Babasından kırâat ilmini tahsil ederek 1227/1812'de icazet aldı. Aynı yıl Eyüp Sultan Camii başımanı oldu. 1275/1858'de vefat etti. Bk. Reşat Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/258.

¹¹⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı [A.MKT.NZD.]*, No. 282, Gömlek No. 93, 1; Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Dahiliye [İ. DH]*, No. 1014, Gömlek No. 80008, 1; Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 9; Ahmed Fahri Üsküdarî, (*Kırâat Notları*), (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizâde, 11), 112b.

¹¹⁶ Adı Feyzullah b. M. Esad'dır. Eyyûbî diye meşhurdu. Kırâat ilmini Abdullah Efendi'den tahsil etti. Mesnevîhan ve şeyh olan Feyzullah Efendi 1284/1867'de vefat etti. Bk. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 10; Mehmed Süreyya, *Sicil*, 2/532; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/143; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 7.

¹¹⁷ Bk. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 10; Mehmed Süreyya, *Sicil*, 2/532; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/143; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 7.

¹¹⁸ Adı Mehmed Galib b. Mehmed Emin olup İstanbulludur. Abdullah Efendi'den kırâat ilmini tahsil etti. 1286/1869'da vefat etti. Muhammed Zahid el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz fîmâ Yebteğîhi'l-Müstecîz* (Kahire: Matbaatü'l-Envâr, 1360), 42-44.

¹¹⁹ Bk. Hafız Ahmed Şakir, *İcâze ilâ İsmail Hakkı İzmîrî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 4211), 3b.

¹²⁰ Adı Süleyman olup Kavukçuzâde diye meşhurdu. Kırâat ilmini tahsil ederek 1245/1829'da icazet aldı. Laleli Camii imamıydı. 1290/1873'te vefat etti. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 13.

¹²¹ Bk. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 13.

27. Mahmutpaşa Camii İmamı İbrahim Efendi (ö. 1292/1875)¹²²

1291/1874'te reîsülkurrâ bulunduğu *Esâmî-i Kurrâ Defteri*'nde belirtilen İbrahim Efendi'nin 1253/1837'de İcâzet almasına bakılarak Süleyman Efendi'den sonra bu vazifeye geldiği anlaşılmaktadır.¹²³ Kendisinden sonra bu görevi devralan Yemişçizâde'nin 1292/1875'te reîsülkurrâ olduğuna bakılırsa bu seneye kadar vazifesini sürdürüp vefat ettiği söylenebilir.

28. Yemişçizâde İsmail Efendi (ö. 1305/1887)¹²⁴

Kaynaklarda reîsülkurrâ¹²⁵ ve reîsü meşâyihî'l-kurrâ¹²⁶ şeklinde anılan Yemişçizâde İsmail Efendi'nin 1259/1843 tarihli kırâat İcâzetine bakılarak İbrahim Efendi'den sonra bu göreve geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim Muhammed Efendi'ye 1294/1877'de verdiği kırâat İcâzetinin sonundaki mühürde “reîsü meşâyihî'l-kurrâ es-Seyyid İsmail” ifadesi ve “292” tarihi bulunmaktadır.¹²⁷ Dolayısıyla 1292/1875'ten Esircizâde'nin reîsülkurrâ olduğu 1295/1878'e kadar bu vazifeyi yürüttüğü anlaşılmaktadır.

¹²² Adı İbrahim'dir. Kırâat ilmini Kara Hafız Ömer Efendi'den tahsil ederek 1253/1837'de icâzet aldı. 1291/1874'te reîsülkurrâ idi. Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 26.

¹²³ Bk. Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 26.

¹²⁴ Adı İsmail Hakkı b. Mehmed olup Yemişçizâde diye meşhurdu. İstanbulludur. Turşuczâde Ahmed Efendi'den kırâat ilmini tahsil ederek 1259/1843'te icâzet aldı. Sultan Selim Camii birinci imamı ve Hatice Sultan Camii hatibiydi. 1305/1887'de Rabîğ'de vefat etti. Bk. Yemişçizâde, *İcâze*, 7b; Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 76, 77.

¹²⁵ Bk. Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 77.

¹²⁶ Hasan Sabri, *İcâze*, 2b; Kastamonî, *İcâze*, 4b; Sürûrî, *İcâze*, 4b; Ahmed Hamdi, *İcâze*, 4a-b; Mustafa Ragıb İslambulî, *İcâze ilâ Muhammed Âkif* (Kasstamonu: Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, 4033), 5a.

¹²⁷ Yemişçizâde, *İcâze*, 7b.

29. Esircizâde İsmail Hakkı Efendi (ö. 1322/1905)¹²⁸

Reisülkurrâ¹²⁹ veya reisü meşâyihî'l-kurrâ¹³⁰ diye kaynaklarda yer alan Esircizâde İsmail Hakkı Efendi'nin, verdiği İcâzetlerdeki mühürlerde "reisü meşâyihî'l-kurrâ İsmail Hakkı 295" ibaresi bulunmaktadır.¹³¹ Buna göre 1295/1878'den vefatına kadar bu vazifeyi yürütmüştür.¹³²

30. Abdülaziz Vasfi Efendi (ö. 1322/1905'ten sonra)¹³³

Esircizâde'nin vefatından sonra 1322/1905'te reisülkurrâ tayin edilen Abdülaziz Vasfi Efendi'nin bu esnada oldukça yaşlı olduğu dolayısıyla bu görevi uzun süre yürütemediği anlaşılmaktadır.¹³⁴

31. Cemaleddin Efendi (ö. 1322-1334/1905-1916)¹³⁵

1278/1862'de kırâat İcâzeti alan Cemaleddin Efendi'nin reisülkurrâ iken vefat ettiği *Esâmî-i Kurrâ Defteri*'nde not edilmiştir.¹³⁶ İcâzet tarihine

¹²⁸ Adı İsmail Hakkı b. Ahmed olup Esircizâde diye meşhurdu. 1241/1826'de Fatih'de doğdu. Hacı Ömer Efendi'den kırâat tahsilini tamamlayarak 1262/1846'da icâzet aldı. Sultan Selim Camii'nde devirhanlık ve Fatih Camii'nde müezzinlik yaptı. 1283/1866'da Fatih Camii'nde şeyhülkurrâ, 1287/1870'te Fatih Mektebi'nde muallim oldu. 1295/1878'de reisülkurrâ, 1307/1889'de Teftiş-i Mesâhif-i Şerife Meclisi reisi oldu. 1322/1905'te vefat etti. Bk. Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 92; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: Medrese Yayınları, 1980), 2/275.

¹²⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT]*, No. 73, Gömlek No. 81, 1; No. 421, Gömlek No. 50, 1; No. 839, Gömlek No. 67, 1, 4, 6, 7, 8, 10, 11; No. 847, Gömlek No. 21, 1, 2; No. 848, Gömlek No. 53, 2, 3, 4, 6, 9, 10, 13, 15, 16; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, 2: 134, 275; 4: 40, 50; 5: 337, 482.

¹³⁰ Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 92.

¹³¹ Bk. Esircizâde, *İcâze ilâ Ali Ahîshavî*, 20a-b; *İcâze ilâ Mehmed Nusret*, 9a,10a; *İcâze ilâ Hafız Galib* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi, 4244), 10a, 11a.

¹³² Recep Akakuş, "Kırâat İlminde İcâzet Geleneği, Reisü'l-kurra Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi", *Tarihten Günümüze Kırâat İlmi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 530.

¹³³ Adı Abdülaziz Vasfi b. Musa'dır. Molla Emin Efendi'den kırâat ilmini tahsil ederek 1266/1850'de icâzet aldı. Sultan Ahmed Dârülkurrâsı'nda şeyhülkurrâ idi. 1322/1905'te reisülkurrâ ve Teftiş-i Mesâhif-i Şerife Meclisi reisi oldu. Bk. Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 9; Akakuş, "Reisü'l-kurra Makamının Kurumsallaşması", 530-533.

¹³⁴ Akakuş, "Reisü'l-kurra Makamının Kurumsallaşması", 530-533.

¹³⁵ Adı Cemaleddin b. Mahmud'dur. Babası Yenibahçe Valide Camii imamı Mahmud Efendi'den kırâat ilmini tahsil ederek 1278/1862'de icâzet aldı. Reisülkurrâ olduğu döneme bakılırsa 1322-1334 (1905-1916) yılları arasında vefat ettiği söylenebilir. Bk. Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 87.

¹³⁶ Eğini, *Esâmî-i Kurrâ*, 87.

bakıldığında kendisinin Abdülaziz Efendi'den sonra bu göreve geldiği anlaşılmaktadır.

32. Süleyman Vehbi Efendi (ö. 1334/1916)¹³⁷

Reîsülkurrâ Ahmed Aslanlar tarafından reîsülkurrâlar arasında sayılan Süleyman Efendi'nin,¹³⁸ 1286/1869'da İcâzet almasına bakılarak Cemaleddin Efendi'den sonra bu göreve geldiği söylenebilir.

33. Bekir Hâzim Efendi (ö. 1345/1926)¹³⁹

Revnakoğlu'nun reîsülkurrâlar arasında saydığı Bekir Hâzim Efendi'nin,¹⁴⁰ 1291/1874'te İcâzet aldığı göz önünde bulundurulduğunda Süleyman Vehbi Efendi'den sonra vefatına kadar bu vazifeyi yürüttüğü ifade edilebilir.

34. Mehmed Sâkıb Efendi (ö. 1367/1948)¹⁴¹

1345/1926'da reîsülkurrâ oldu. 1360/1941'de vazifesine son verildi.¹⁴²

¹³⁷ Adı Süleyman Vehbi b. Mehmed Kemaleddin olup Humbarahane İmamı diye meşhurdu. 1263/1847'de Bursa'da doğdu. Yemişçizâde İsmail Efendi'den kırâat ilmini tahsil ederek 1286/1869'da icazet aldı. 1288/1871'de Eyüp Sultan Camii'nde devirhan, 1291/1874'te Humbarahane Camii'nde imam oldu. 1307/1889'da Teftûş-i Mesâhif-i Şerife Meclisi azası oldu. 1334/1916'da vefat etti. Bk. Albayrak, *Osmanlı Uleması*, 5/464-465.

¹³⁸ Bk. Yusuf Alemdar, "Reisü'l-kurralık Makamı ve Son Reisü'l-Kurra Ahmed Efendi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2011), 35; Nuri Özcan, "İrsoy, Ahmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/131.

¹³⁹ Adı Bekir Hâzim b. Mehmed Şerif'tir. 1270/1854'te Midilli'de doğdu. Mehmed Raşid Efendi'den kırâat ilmini tahsil ederek 1291/1874'te icazet aldı. 1290/1873'te Hacı Köçek Camii hatipliği, 1292/1875'te Mahmud Paşa Camii imamlığı, 1300/1883'te Osmaniye Camii Buhârîhânlığı, 1312/1894'te Tetkik-i Mesâhif-i Şerife Meclisi azalığı ve 1317/1899'da Hacı Köçek Camii şeyhülkurrâlığına tayin edildi. 1345/1926'da vefat etti. Bk. Albayrak, *Osmanlı Uleması*, 2/10-11.

¹⁴⁰ Bk. Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 72, 87; Ebu'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966), 2-3/1048.

¹⁴¹ Adı Mehmed Sâkıb (Günay) b. Âkif'dir. 1280/1863'te İstanbul'da doğdu. Babasından kırâat ilmini tahsil ederek 1299/1882'de icazet aldı. 1321/1904'te Eyüp Sultan Camii ikinci imamlığına, 1338/1920'de ise başımamlığına tayin edildi. 1345/1926'de reîsülkurrâ oldu. 1367/1948'de vefat etti. Bk. Eğinî, *Esâmi-i Kurrâ*, 9; Hafız M. Raşid, *Mir'âtü'l-Kurrâ Zevâtü'l-Ğarrâ* (Ankara: Diyanet Kütüphanesi, 6543), 1b.

¹⁴² Bk. M. Raşid, *Mir'âtü'l-Kurrâ*, 1b, 6a.

35. Zekâîzâde Ahmed İlhami Efendi (ö. 1362/1943)¹⁴³

1360/1941'de reîsülkurrâ oldu ve vefatına kadar bu vazifede kaldı.¹⁴⁴

36. Varnalı Ahmed Hamdi Efendi (ö. 1375/1956)¹⁴⁵

Zekâîzâde'nin ardından 1362/1943'te reîsülkurrâ olan Ahmed Efendi, vefatına kadar bu görevi yürütmüştür.¹⁴⁶

37. Bayındırlı Mustafa Bilge Efendi (ö. 1387/1967)¹⁴⁷

Ahmed Hamdi Efendi'nin ardından 1375/1956'da reîsülkurrâ olan Mustafa Efendi, vefatına kadar bu vazifeyi sürdürmüştür.¹⁴⁸

¹⁴³ Adı Ahmed İlhami (Irsoy) b. Mehmed Zekâî'dir. 1286/1869'da Eyüp Sultan'da doğdu. Süleyman Efendi'den kırâat ilmini tahsil ederek 1301/1884'te icazet aldı. Cedit Ali Paşa Camii'nde imamlık ve Hasib Efendi Camii'nde hatiplik yaptı. 1360/1941'de reîsülkurrâ oldu. 1362/1943'te vefat etti. Bk. Özcan, "Irsoy, Ahmet", 131-133.

¹⁴⁴ M. Raşid, *Mir'âtü'l-Kurrâ*, 6a; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 72sol; Özcan, "Irsoy, Ahmet", 132.

¹⁴⁵ Adı Ahmed Hamdi (Yavuz) b. Abdullah Zekâî'dir. 1294/1877'de İstanbul'da doğdu. Babasından, Dramalı İbrahim Hakkı Efendi'den ve Esircizâde İsmail Hakkı Efendi'den kırâat ilmini tahsil etti. 1323/1905'te Fatih Camii'nde ve Sadi Çelebi Dârülkurrâsı'nda şeyhülkurrâ oldu. Sultan Selim Camii başıamamlığında bulundu. 1362/1943'te reîsülkurrâ oldu. 1375/1956'da vefat etti. Bk. Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 81; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, 1/150-151.

¹⁴⁶ Eğinî, *Esâmî-i Kurrâ*, 81; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 72, 242

¹⁴⁷ Adı Mustafa Hilmi (Bilge) b. Mehmed'dir. 1297/1880'de Bayındır'da doğdu. Serezli Ahmed Şükrü Efendi'den (ö. 1350/1932) kırâat ilmini tahsil ederek 1321/1903'te icazet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yapan Mustafa Efendi, Cumhuriyet döneminde Âtîf Efendi ve Süleymaniye kütüphanelerinde çalıştı. 1387/1967'de vefat etti. Bk. "Reisü'l-kurrâ H. Mustafa Bilge Vefat Etti", *Sönmez Dergisi*, Sayı 34, (Ağustos 1967), 5; "Hocamız Reisü'l-kurrâ Mustafa Hilmi Bilge'nin Vefatı Münasebetiyle", *Sönmez Dergisi* 35 (Eylül 1967), 27-28; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 210; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, 4/212.

¹⁴⁸ Bk. "Reisü'l-kurrâ H. Mustafa Bilge Vefat Etti", *Sönmez Dergisi* 34 (Ağustos 1967), 5; Revnakoğlu, *Kırâat Mensubları*, poz 210.

38. Üsküdarlı Ali Efendi (ö. 1396/1976)¹⁴⁹

Bayındırlı Mustafa Efendi'den sonra reîsülkurrâ olan Üsküdarlı Ali Efendi bir müddet ara verdikten sonra vefatına kadar bu vazifeye devam etmiştir.¹⁵⁰

39. Çolak Mehmed Efendi (ö. 1388/1969)¹⁵¹

Üsküdarlı Ali Efendi'den sonra kısa bir süre reîsülkurrâlık yaptığı belirtilen Çolak Mehmed Efendi,¹⁵² 1388/1969'da vefat etmiştir.¹⁵³ Buna göre Ali Efendi'nin reîsülkurrâlığa ara verdiği dönemde bu görevi yürüttüğü anlaşılmaktadır.

40. Gönenli Mehmed Efendi (ö. 1411/1991)¹⁵⁴

Üsküdarlı Ali Efendi'den sonra reîsülkurrâlık görevine getirilen Gönenli Mehmed Efendi, vefatına kadar bu vazifeyi sürdürmüştür.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Adı Ali Saadeddin b. Mustafa Vehbi olup Üsküdarlı Ali Efendi diye meşhurdu. 1302/1885'te Üsküdar'da doğdu. Hafız Fehmi Efendi'den kırâat ilmini tahsil ederek 1325/1907'de icazet aldı. Ayrıca Serezli Ahmed Şükrü Efendi ve Varnalı Ahmed Efendi'den de kırâat ilmini okudu. 1326/1908'de Yeraltı Camii imam-hatibi oldu. 1379/1959'da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde Kur'an-ı Kerim hocası oldu. 1387/1967'de reîsülkurrâ oldu. 1396/1976'da vefat etti. Bk. Mehmet Ali Sarı, "Üsküdarlı Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/376.

¹⁵⁰ Sarı, "Üsküdarlı Ali Efendi", 42/376.

¹⁵¹ Adı Mehmed olup Çolak Mehmed Efendi diye meşhurdu. 1306/1888'de Fatih'te doğdu. Süleyman Sürûri Efendi'den kırâat ilmini tahsil ederek 1329/1911'de icazet aldı. Nişancı Paşa, Selimiye ve Eyüp Sultan Camilerinde imamlık; Beyazıt ve Yeni Camilerinde vaizlik yaptı. 1388/1969'da vefat etti. Bk. Hafız M. Raşid, *Mir'âtü'l-Kurrâ*, 5a; *Kur'an Hizmetinde İz Birakanlar*, <http://www.bagcilar.bel.tr/icerik/174/12015/kuran-hizmetinde-iz-birakanlar.aspx>, (erişim: 25 Temmuz 2019).

¹⁵² Alemdar, "Son Reîsülkurrâ", 36

¹⁵³ *Kur'an Hizmetinde İz Birakanlar*, <http://www.bagcilar.bel.tr/icerik/174/12015/kuran-hizmetinde-iz-birakanlar.aspx>.

¹⁵⁴ Adı Mehmed Öğütçü olup Gönenli Mehmed Efendi diye meşhurdu. Babası Osman Efendi'dir. 1321/1903'te Gönen'de doğdu. Kırâat ilmini Serezli Ahmed Şükrü Efendi'den tahsil ederek 1344/1925'te icazet aldı. Sultan Ahmed Camii'nde imamlık, çeşitli Kur'an Kurslarında fâhrî hocalık yaptı. 1396/1976'da reîsülkurrâ oldu. 1411/1991'de vefat etti. Bk. Recep Akakuş, "Gönenli Mehmet Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/149-150.

¹⁵⁵ Akakuş, "Gönenli", 14/150.

41. Abdurrahman Gürses Efendi (ö. 1420/1999)¹⁵⁶

Gönenli Mehmed Efendi'nin ardından reîsülkurrâ olan Abdurrahman Efendi, vefatına kadar bu görevi yürütmüştür.¹⁵⁷

42. Ahmed Arslanlar Efendi (ö. 1443/2021)¹⁵⁸

Abdurrahman Gürses Efendi'nin vefatından sonra reîsülkurrâlık vazifesini üslenen Ahmed Arslanlar Efendi 13 Safer 1443'de (20 Eylül 2021) vefatına kadar bu vazifede kalmıştır.

B. İstanbul Dışındaki Reîsülkurrâlar

Osmanlı döneminde İstanbul dışında Bursa ve Edirne'de de reîsülkurrâlar bulunmaktaydı. Biz bu şehirlerdeki reîsülkurrâların sadece adlarını vermekle yetineceğiz.

1. Bursa Reîsülkurrâları

- a. Ebubekir Efendi (ö.1187/1773).¹⁵⁹
- b. Zeynelabidin Efendi (ö.1232/1817).¹⁶⁰
- c. Şeyh Kerim Efendi (1261/1845).
- d. M. Sadık Efendi (ö.1261/1845).¹⁶¹

¹⁵⁶ Adı Abdurrahman Gürses'dir. Hafız Said Efendi'nin oğludur. 1327/1909'da Hendek'te doğdu. Hafız Fehmi Efendi'den kırâât ilmini tahsil ederek 1356/1937'de icazet aldı. 1363/1944'te Beyazıt Camii'nde imam oldu. 1396/1976'da yılda İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde kırâât hocası tayin edildi. 1411/1991'de reîsülkurrâ oldu. 1420/1999'da vefat etti. Bk. Fatih Çollak, *Abdurrahman Gürses Hocaefendi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2002), 3-18.

¹⁵⁷ Çollak, *Gürses Hocaefendi*, 16.

¹⁵⁸ Adı Ahmed Arslanlar, babası İbrahim Efendi'dir. Eyüp'te doğdu. Zekâîzâde Ahmed Efendi'den aşere, Hafız Niyazi Efendi'den takrib okuyarak 1359/1940'da icazet aldı. Eyüp Sultan Camii başımanı oldu. 1420/1999'da reîsülkurrâ oldu. Bk. Alemdar, "Son Reîsülkurrâ", 33-35.

¹⁵⁹ Mehmed Süreyya, *Sicil*, 2/429.

¹⁶⁰ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara - Kadir Atlansoy (Bursa: Uludağ Yayınları, 1997), 522.

¹⁶¹ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınevi, 2006), 2/418.

- e. Ahmed Nazif Efendi (1307/1890).¹⁶²
 f. Ahmed Efendi (1318/1900'de sağ).¹⁶³
 g. Arabacızâde Hacı İbrahim Efendi (13/19.asır).¹⁶⁴

2. Edirne Reîsülkurrâları

- a. Küçük Hafız Mustafa Efendi (1232/1817).¹⁶⁵
 b. İsakçılı Ahmed Zihnî Efendi (ö.1285/1869).¹⁶⁶
 c. Edirneli Mehmed Efendi (ö.1301/1884).¹⁶⁷
 d. Edirneli Hüseyin Şerif Efendi (ö.1302/1885).¹⁶⁸

Sonuç

Kırâat ilmini okuyup tamamlamış kimselerin başkanlığı anlamına gelen reîsülkurrâ müessesesi, Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet döneminde varlığını devam ettiren önemli dini kurumlardan biri olmuştur. Bu çalışmada reîsülkurrâ kavramının tanımı yapılmış ve Osmanlı'da bu tabirin ardına farklı eklemeler de yapılarak reîsü meşâyihî'l-kurrâ ifadesiyle birlikte aynı anlamda kullanıldığı izah edilmiştir. Yine bu kavramın Osmanlı kaynaklarında hicri 13. asır (miladi 19. asır) olarak zannedilen ilk kullanımının, aslında hicri 11. asra (miladi 17. asır) kadar ulaştığı tespit edilmiştir. Yine Osmanlı'da reîsülkurrâlığın Sultan I. Ahmed döneminde ortaya çıktığı ve bu göreve gelen ilk kişinin de Evliya Mehmed Efendi olduğu ortaya konulmuştur. Evliya Mehmed Efendi'den günümüze kadar bu makama gelenlerden kırk ikisinin ismi tespit edilerek sırasıyla ele alınmıştır. İstanbul dışında Edirne ve Bursa'da bulunan reîsülkurrâlardan da ismi tespit edilenler zikredilmiştir.

¹⁶² Kâmil Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, haz. Hüseyin Algül vd. (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009), 3/269.

¹⁶³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı [Y. MTV]*, No. 203, Gömlek No. 94, 1.

¹⁶⁴ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, 393-395.

¹⁶⁵ Ahmet Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, haz. Niyazi Adıgüzel - Raşit Gündoğdu (Edirne: Trakya Üniversitesi, 2014), 2/1522.

¹⁶⁶ Bâdî, *Riyâz*, 2/1522.

¹⁶⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Dahiliye [İ. DH]*, No. 907, Gömlek No. 72086, 1.

¹⁶⁸ Bâdî, *Riyâz*, 2/1566.

Kaynakça

- Ahışhavî, İbrahim Edhem. *İcâze ilâ Mustafa Niyazi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 254.
- Akakuş, Recep. “Gönenli Mehmet Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/149-150. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Akakuş, Recep. “Kıraat İlminde İcâzet Geleneği, Reisü'l-kurra Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi”. *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi*. 501-543. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Âkifzâde, Abdurrahim. *Kitâbu'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'*. Çev. Hikmet Özdemir. İstanbul: Türkiye İlmî İctimâî Hizmetler Vakfı Yayınları, 1998.
- Aksarâyî, İbrahim. *İcâze ilâ Mustafa Şakir Berğamavî*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 163.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kurrâları*. İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2021.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul: Medrese Yayınları, 1980.
- Alemdar, Yusuf. “Reisü'l-kurralık Makamı ve Son Reisü'l-Kurra Ahmed Efendi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24, (2011), 25-40.
- Âmidî, Abbas. *İcâze İlâ Ahmed Âmidî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman, 665.
- Âmidî, Mehmed b. Hasan. *İcâze ilâ Ali Âmidî*. Diyarbakır: Diyarbakır Yazma Eser Kütüphanesi, 294.
- Âmidî, Mehmed b. Hasan. *İcâze ilâ İbrahim Şihâbî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Üsküdarlı, 64.
- Ayvansarayî, Hüseyin. *Hadikatü'l-Cevâmi'*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281.
- Bâdî, Ahmet. *Riyâz-ı Belde-i Edirne*. Haz. Niyazi Adıgüzel - Raşit Gündoğdu. Edirne: Trakya Üniversitesi, 2014.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Ârifin: Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Berğamavî, Mustafa Şakir. *İcâze ilâ Ahmed Sâib*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 3601.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Mustafa III [AE. SMST. III]*. No. 360, Gömlek No. 28830.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Selim III [AE. SSLM. III]*. No. 428, Gömlek No. 24481.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı [A.MKT.DV.]*. No. 77, Gömlek No. 30.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı [A.MKT.NZD.]*. No. 282, Gömlek No. 93.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf [C. EV]*. No. 22, Gömlek No. 1058.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf [C. EV]*. No. 176, Gömlek No. 8792.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf [C. EV]*. No. 220, Gömlek No. 10963.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf [C. EV]*. No. 370, Gömlek No. 18784.

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C. MF]*. No. 44, Gömlek No. 2156.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C. MF]*. No. 67, Gömlek No. 3321.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C. MF]*. No. 113, Gömlek No. 5611.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Dahiliye [İ. DH]*. No. 907, Gömlek No. 72086, 1.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Dahiliye [İ. DH]*. No. 1014, Gömlek No. 80008, 1.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT]*. No. 73, Gömlek No. 81.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT]*. No. 421, Gömlek No. 50.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT]*. No. 839, Gömlek No. 67.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT]*. No. 847, Gömlek No. 21.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT]*. No. 848, Gömlek No. 53.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı [Y. MTV]*. No. 203, Gömlek No. 94.
- Bursalı, Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaây-i Âmire, 1333.
- Çerkeşî, Hasan b. Osman. *İcâze ilâ İbrahim Edhem*. Erzurum, Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi, 2392.
- Çimen, Abdullah Emin. *Hafızlık Tarihi ve Türkiye'de Hafızlık Kurumunun İşlevselliği*. İstanbul: Sayfa Dijital Baskı, 2010.
- Çollak, Fatih. *Abdurrahman Gürses Hocaefendi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2002.
- Çollak, Fatih. "Reîsülkurrâlık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları IV: Kırâat İlmi ve Problemleri*. Ed. Bedrettin Çetiner. 179-240. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Eğini, Mehmed Hulusi. *Esâmî-i Kurrâ Defteri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Mushafları İnceleme Kurulu Arşivi.
- Esircizâde, İsmail Efendi. *İcâze ilâ Ali Ahîshavî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 6586.
- Esircizâde, İsmail Efendi. *İcâze ilâ Hafız Galib*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi, 4244.
- Esircizâde, İsmail Efendi. *İcâze ilâ Mehmed Nusret*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Nusret Giresun, 4.
- Eyyûbî, Abdullah. *Risale fi Kırâati's-Seb'a ve'l-'Aşera ve't-Takrib*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 67.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tezhibü'l-Lüğâ*. Tahk. Ahmed Abdül'alim el-Berdûni. Kahire: Dâru'l-Kavmiyyeti'l-Arabiyye, 1964.
- Fındıklılı, İsmet Efendi. *Tekmiletü 'ş-Şakâik fi Hakki Ehli'l-Hakâik*. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Hacizâde, Mehmed Efendi. *İcâze ilâ Abdullah*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1868.
- Hacibzâde, Muhammed Efendi. *Kavâidü'l-Furkân fi Tecvidi'l-Kur'ân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 408.

- Hafız, Ahmed Şakir. *İcâze ilâ İsmail Hakkı İzmirî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 4211.
- Hafız, Ali. (*Vucûh-u Hafız Ali*). Edirne: Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 946.
- Hafız, M. Raşid. *Mir'âtü'l-Kurrâ Zevâtü'l-Ğarrâ*. Ankara: Diyanet Kütüphanesi, 6543.
- Hıfzî, Ahmed Efendi. *İcâze ilâ İbrahim Hakkı Çankırıvî*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 2742.
- Hıfzî, Muhammed Arif. *el-Mecma' fi'l-Kırâati'l-Erba'*. İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt, 175.
- “Hocamız Reisü'l-kurrâ Mustafa Hilmi Bilge'nin Vefatı Münasebetiyle”, *Sönmez Dergisi* 35 (Eylül 1967), 27-28.
- Hüseyn Sabri b. İbrahim. *İcâze ilâ Mehmed Halid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali İhsan Yurt, 594.
- İbnü'l-Cezerî, Ahmed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, 16.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Ğâyetü'n-Nihâye*. Manisa: Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, 4541.
- İslambulî, Ahmed Hamdi. *İcâze ilâ Ali Sadüddin*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Üsküdarlı, 41.
- İslambulî, Ahmed Niyazi. *İcâze ilâ Müezzinzâde*. Konya: Konya Bölge Yazma Eser Kütüphanesi, 8237.
- İslambulî, Hasan Sabri. *İcâze ilâ Ömer Kastamonî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali İhsan Yurt, 600.
- İslambulî, Mustafa b. Hasan. *Mürşidü't-Talebe ilâ Ma'rifeti Turuki't-Tayyibe*. İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, 29.
- İslambulî, Mustafa Ragıb. *İcâze ilâ Muhammed Âkif*. Kastamonu: Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, 4033.
- İslambulî, Süleyman Sürürî. *İcâze ilâ Cafer Sıdkî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihânesi, 129.
- İstanbulî, Mehmed Esad. *İcâze ilâ Mehmed Feyzullah*. İstanbul: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, K989.
- Kalânîsî, Ebu'l-İz Muhammed. *Kifâyetü'l-Kübrâ*. Kütahya: Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, 2818.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *Fethu'l-Mevâhibî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 59.
- Kastamonî, İsmail Hakkı. *İcâze ilâ Mehmed Kâmil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2870.
- Kavarnavî, Abdülğafûr. *İcâze ilâ Mehmed Hilmi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nurosmaniye, 5099.
- Kayravânî, Muhammed b. Süfyan. *el-Hâdî fi'l-Kırâati's-Seb'a*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 59.

- Kepeciođlu, Kâmil. *Bursa Kütüğü*. Haz. Hüseyin Algül vd. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009.
- Kevserî, Muhammed Zahid. *et-Tahrîru 'l-Vecîz fîmâ Yebteğîhi 'l-Müstecîz*. Kahire: Matbaatü'l-Envâr, 1360.
- Kirmastîzâde, Ahmed Efendi. *Îcâze ilâ Muhammed Murad Nakşibendî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1869.
- Kur'an Hizmetinde İz Birakanlar*, (çevrimiçi), <http://www.bagcilar.bel.tr/icerik/174/12015/kuran-hizmetinde-iz-birakanlar.aspx>. Erişim: 25 Temmuz 2019).
- Mansûrî, Ali. *Îcâze ilâ Hasen b. Ahmed*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 24.
- Mansûrî, Ali. *Îcâze ilâ Hüseyin b. Murad*. Riyad: Cami'atü Muhammed b. Suûd, 1432.
- Mansûrî, Ali. *Tahrîru 't-Turuk*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 9.
- Mardin, Ebu'l-Ulâ. *Huzur Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mehmed Şemseddin. *Yâdigâr-ı Şemsî*. Haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy. Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.
- Misvâkîzâde, Mehmed Emin Efendi. *Mecmûa-i Kırâât ale't-Takrîb*. Süleymaniye Kütüphanesi, Dâru'l-Mesnevî, 35.
- Molla, Mehmed Emin Efendi. *el-Âsâru 'l-Mecîdiyye fî Menâkibi 'l-Hâlidîyye*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1314.
- Molla, Mehmed Emin Efendi. *Îcâze ilâ Mehmed Said*. Tire, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 1416.
- Molla, Mehmed Emin Efendi. *Şeceratü 'l-Bedi'a*. İstanbul: Matbaat-i Alayî'l-İstihkâm, 1270.
- Molla, Mehmed Emin Efendi. *Umdetü 'l-Hullân fî İdâhi Zübdeti 'l-İrfân*. İstanbul: Esad Efendi Matbaası, 1287.
- Molla, Mehmed Emin Efendi. *Zehru 'l-Erîb fî İdâhi 'l-Cem'i bi't-Takrîb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11.
- Müstakimzâde, Süleyman Efendi. *Tuhfe-i Hattâtîn*. Nşr İbnülemin Mahmud Kemal. Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928.
- Öngören, Reşat. "Molla Mehmed Emin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/258. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Öten, Aliye. *Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Özcan, Nuri. "İrsoy, Ahmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/131. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Öz, Mustafa: "Kurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/445-446. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Pakalın, Mehmed Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB, 1993.

- Paluvî, Hamid. *Zübdetü'l-İrfân*. Doha, Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye, 746.
- “Reisü'l-kurrâ H. Mustafa Bilge Vefat Etti”, *Sönmez Dergisi* Sayı 34 (Ağustos 1967): 5.
- Revnakoğlu, Cemaletdin Server. *İlm-i Kırâat Mensubları*. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Revnakoğlu, 81.
- Rüşdi Efendi, Ahmed. *Mürşidü't-Talebe*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 71.
- Sarı, Mehmet Ali. “Üsküdarlı Ali Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/376. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Seyyid b. Ahmed b. Abdurrahim. *el-Halekâtü'l-Müdiât min Süsileti Esânidü'l-Kırâât*. Riyad: Cem'iyetü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2002.
- (*Sultan Ahmed Camii Vakfıyesi*). İstanbul: Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi, 2184.
- Şakir, Muhammed. *Muhtasar fi'l-Kırâa*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, 9.
- Şâtıbî, Kasım b. Firrûh. *Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*. (Yazma), Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, H. Çelebi, 11.
- Şerhu Dürratü'l-Mudiyeye*. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 26m.
- Şeyh, Feyzullah Efendi. *İcâze ilâ Mustafa Efendi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Öğüt, 1162.
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyiü'l-Fudalâ*. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Şilî, İbrahim b. Mustafa. *İcâze Kıraa*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T7309.
- Turşucuzâde, Ahmed Efendi. (*Şeyhülkurrâ Tevcihi*). İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 585.
- Üsküdarî, Ahmed Fahri. (*Kırâat Notları*). İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizâde, 11.
- Üsküdarî, Hasan Fehmi. *İcâze ilâ Ali Üsküdarî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Üsküdarlı, 53.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliya*. Haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayinevi, 2006.
- Vucûh*. Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 216.
- Vucûh*. Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 379.
- Yemişçizâde, İsmail Efendi. *İcâze ilâ Muhammed*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ömer Fazıl Aköz, 29.
- Yusufendizâde, Abdullah Hilmi. *Ecvibetü Mesâil fi Vucûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 68.